

ХУДОЖНЯ МОДИФІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІОСОФІЇ У ПОЕМІ «МАЗЕПА» В. СОСЮРИ

кандидат філологічних наук, Вардеванян С. І.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету, Україна, Чернівці

У статті досліджується художнє переосмислення вітчизняної історії у поемі В. Сосюри «Мазепа». Автор статті проводить паралелі між історичним подіями доби гетьмана Мазепи та подіями визвольних змагань в Україні в 20-их роках ХХ століття, безпосереднім учасником яких був автор поеми.

Ключові слова: історіософія, В. Сосюра, поема "Мазепа", структурний метод.

Вардеванян С. И. Художественная модификация национальной историософии в поэме «Мазепа» В. Сосюры / Черновицкий торгово-экономический институт КНТЕУ, Украина, г. Черновцы.

В статье исследуется художественное переосмысление отечественной истории в поэме В. Сосюры «Мазепа». Автор статьи проводит параллели между историческими событиями времени гетмана Мазепы и событиями освободительной борьбы в Украине в 20-х годах ХХ века, непосредственным участником которых был автор поэмы.

Ключевые слова: историософия, В. Сосюра, поэма "Мазепа", структурный метод.

Vardevanyan S. Art modification of national historiosophy in V. Sosiura's poem "Mazeppa" / Chernivtsi Trade and Economics Institute KNTEU, Ukraine, Chernivtsi.

The article examines the artistic reinterpretation of the national history in V. Sosiura's poem "Mazeppa". The author draws parallels between the historical events of Hetman Mazepa's epoch and events of liberation struggle in Ukraine in the 20-s of the twentieth century, in which the author of the poem participated.

Keywords: historiosophy, V. Sosiura, the poem "Mazeppa", structural method.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Термін «історіософія» в сучасному інтелектуальному просторі експлуатується досить активно. Порівняно недавня поява терміну в науковому обігу пояснює плюралізм у його визначеннях. Синонім поняття «філософія історії», «теорія історичного процесу», «різновид історико-пізнавальної діяльності, що ототожнюється з міфологією» – ось далеко неповний перелік визначень цього поняття. Саме тому дослідники, які використовують це поняття, обов'язково подають і своє власне його розуміння. Крім того, термін «історіософія» занадто широкий для того, щоб говорити про історіософію конкретного твору. На нашу думку, логіка дослідника, який вирішив діяти в цьому полі, має бути такою: історіософія (як специфічна сфера знань, якою займаються історики, філософи, соціальні психологи тощо) → національна історіософія (історіософія українців, росіян, поляків відрізнятиметься) →

художня / академічна історіософія (наприклад, «Книгу буття українського народу» М. Костомарова відносимо до художньої історіософії, а численні наукові монографії цього ж автора – до академічної) і, зрештою, → художня модифікація національної історіософії у конкретному творі, у нашому випадку – поемі В. Сосюри «Мазепа».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературно-критичний дискурс, що утворився навколо творчості В. Сосюри представлений як радянським літературознавством (Я. Савченко, О. Білецький та ін.), так і альтернативною, незаангажованою радянською ідеологією стороною в особі Є. Маланюка, С. Єфремова, М. Зерова та ін. Дослідженням творчого спадку В. Сосюри займаються і наші сучасники, поступово виокремлюючи те, що залишилося не достатньо осмисленим. Маємо на увазі, перш за все, цікаві нам у контексті заявленої теми розвідки В. Моренця, С. Гальченка, В. Поліщука, М. Бреславського, В. Яременка, В. Гришка, М. Неврлого, Д. Журавльова, М. Багрій, В. Коломійця, Ю. Барабаша та ін.

Метою нашої розвідки є дослідження історичних джерел поеми В. Сосюри «Мазепа» та історіософського їх переосмислення письменником.

Виклад основного матеріалу.

В. Сосюра має імідж одного із найсуперечливіших письменників в українській літературі. Йдеться не лише про біографічні факти почергових виступів В. Сосюри на боці різних за своєю ідеологічною, політичною, естетичною спрямованістю засад, а й не менш карколомні зміни настроїв у творчості. У 20-их роках, неодноразово задекларувавши свою вірність більшовицькому режиму, В. Сосюра звертається до історичної національної тематики у поемі «Мазепа».

Перші чотири розділи поеми «Мазепа» В. Сосюра опублікував у 1929 р., а над рештою розділів, прологом та епілогом автор працював у 1959 – 1960 р.р. Тобто, без перебільшення можна стверджувати, що поема «Мазепа» для В. Сосюри є твором особливо значущим, адже ця тема не відпускала письменника протягом більшої частини свідомого творчого життя. Висловлене припущення підтверджується також фактом присвяти останньої редакції поеми дружині М. Г. Сосюри, синові та онукам.

Поема «Мазепа» В. Сосюри складна. Складна, по-перше, тому, що письменнику довелося мати справу з двома абсолютно різними (і за стилем, і за походженням) штампами: європейським романтичним штампом «Мазепа – Дон–Жуан» і російським імперським – «Мазепа – зрадник», а, по-друге, В. Сосюра сам знаходиться у полоні жахливого когнітивного дисонансу – внутрішнього психічного конфлікту, що виник при зіткненні в свідомості поета суперечливих знань, ідей, переконань і установок (маємо на увазі життєві перипетії, коли він, гайдамака, а пізніше петлюрівець, який навчається у військовому училищі й щоранку співає гімн «Ще не вмерла України...», стає червоноармійцем, апологетом більшовицької ідеології, а згодом її активним пропагандистом).

Перед дослідниками стоїть важке завдання розгадати цю складну 3-D загадку, а для цього слід зробити системний аналіз твору. Як відомо, системний аналіз можна вважати успішним, якщо він пояснює витоки явища, його джерела,

чинники, що його сформували. Погоджуємося з дослідницею М. Багрій, яка робить цікаве, потрібне й правильне припущення, яке, на жаль, не підтверджує фактами, що В. Сосюра в поемі «Мазепа» проводить історичні паралелі між тогочасними подіями та сучасним йому життям [1, с. 118]. Справді, уважніше придивившись до біографії В. Сосюри, помічаємо, що ця тема для письменника не була випадковою. Аналізуючи поему, не можемо ігнорувати тих фактів, що В. Сосюра служив у війську УНР, і в цій армії елітним вважався полк, який охороняв С. Петлюру, усі хотіли туди потрапити, а називався він – мазепинським. В. Сосюра брав участь у боях під Полтавою, причому бої велися з більшовиками. Що С. Петлюру зрадив полковник армії УНР Н. Григор'єв, перейшовши на бік червоних. Як бачимо, можна провести конкретні паралелі між художньою реальністю поеми та історичною реальністю визвольних змагань в Україні 20-х р. ХХ ст. Але, на нашу думку, поема «Мазепа» – це не лише відображення й переосмислення реальних історичних подій, свідками яких був В. Сосюра, а й спроба рефлексії на тему: яким має бути шлях України? на Схід їй орієнтуватися чи на Захід? Запитання, які були актуальними не лише в часи І. Мазепи чи В. Сосюри, а й зараз. Можна, звісно, говорити, що це лише здогадки, і проводити паралелі між образом Мазепи В. Сосюри й історичною постаттю С. Петлюри, образом С. Палія В. Сосюри та реальною особою Н. Григор'єва не правомірно.

Тоді давайте застосуємо для аналізу тексту поеми більш об'єктивний метод – структурний, у лотманівському розумінні цього поняття. Розбивши текст на семантичні сегменти (за семантичний сегмент візьмемо не образ героя, а лише його частину – бачення героєм долі України), ми отримаємо:

Герой № 1 – Україна має бути самостійною, орієнтованою на Європу, основна ставка робиться на козацьку старшину. Це І. Мазепа (“Любив Вкраїну він душею / і зрадником не був для неї” [6, с.131]), який упродовж тексту поеми висловлює такі думки: «Я хочу швидше відціля – / Віддячить москалю і ляху, / що мій народ ведуть на плаху / Під сміх царя і москаля» [6, с.117]. Не можемо погодитися з думкою Д. Журавльова, що Мазепа В. Сосюри «радіше схожий на не до кінця послідовного революціонера» [3, с.323]. З точки зору російської історіософії, яка представлена в поемі думками-ставленням-вчинками царя Петра, чи польської – в особі Карла – так і є. Але як тільки ми подивимося на Мазепу Сосюри з позиції української історіософії, то побачимо, що головним його прагненням є зробити Україну сильною суверенною державою, його прагнення пов'язані з Європою, він опирається на козацьку старшину. Тоді одразу ж логіка Мазепи стає зрозумілою, а вчинки послідовними. Ніде в тексті він не змінює свого ставлення до Петра, Росії, свого бачення майбутнього України і шляхів її розвитку. Значним прорахунком гетьмана є те, що він радиться лише з козацькою старшиною: “Та ні словечка не сказали / На цій нараді про народ, Немов його й не існувало” [6, с.156]. З історії ми знаємо, що такою ж була позиція С. Петлюри.

Герой №2 – Україна повинна бути на боці Росії, ставка робиться на бідне козацтво. Носієм такої ідеологемі в поемі є С. Палій: “Росія – щит наш од негод, / Незборний з нею наш народ. / А од старшини лиш халепа” [6, с.149-150]. Такий

же вектор руху для себе і для України обирає реальна історична особа Н. Григор'єв, який, будучи на посаді Головного отамана Повстанських військ Херсонщини, Запоріжжя і Таврії армії УНР, 18 лютого 1919 року розпочав переговори з більшовицьким урядом України та наприкінці лютого того ж року очолює Першу Задніпровську радянську бригаду Української Червоної Армії, сформовану з повстанських полків Херсонщини і Таврії.

Герой №3 – підтримує самостійність, але після поразки приєднується до переможця. У поемі такою є козацькі старшини, які після поразки під Полтавою домовляються: “Давай тікати до росіян” [6, с.169]. І так же, свого часу, вчинили деякі вищі чиновники армії С. Петлюри.

Герой № 4 – його думкою Мазепа не цікавиться, тому у вирішальний момент він стає на боці Палія і Росії. Це «народний боєць» у поемі, який не пішов за Мазепою “шляхом і радості, й надії. / Не зрозумів його він мрії...Бо помиляється й народ, / Коли немає ще держави” [6, с.133]. У реальності ж В. Сосюра такий шлях обрали багато простих солдатів УНР, яких звабили своїми обіцянками пролетарського панування червоні пропагандисти. Серед цих «народних бійців» був, до речі, і сам В. Сосюра.

Герой №5 – чинний стан його травмує (мати-черниця – Україна доби визвольних змагань).

З цього аналізу ми бачимо, що Сосюра добре усвідомлює і аналізує увесь спектр можливостей-векторів руху України. Такий аналіз уже більш переконливо, ми сподіваємося, доводить, що основою для написання поеми були не лише історичні події доби козаччини, а й історичні події періоду українсько-московської війни 20-х р. XX ст.

Розглядаючи образну систему в поемі, не можна упускати, на нашу думку, одного з найцікавіших образів – Розповідача. По-перше, не будемо некритично ототожнювати Автора і Розповідача. По-друге, на відміну від усіх інших героїв, які є послідовними і логічними, цей герой не роздвоюється, як неодноразово наголошує у своєму дисертаційному дослідженні М. Багрій, згадуючи феномен «двох Володьок» [1], цей герой – справжній мультиплет, який містить у собі багато субособистостей, одна з яких говорить: «я ж українець», інша називає себе: «дитя комуни світової і партії своєї син», ще інша – «прости мене моя Вкраїно, ...бути виродком не хочу», ще інша говорить про Мазепу: «За суверенність України боровся він, і в цім був прав». Розповідач робить також дуже цікаві й точні з історіософського погляду спостереження: «ти йшла, не маючи кордонів» (про Україну), «бо помиляється й народ, коли немає ще держави», «не могли іще робити централізованих зусиль». І якщо цього Розповідача ми, мабуть, можемо ототожнити з автором, враховуючи його когнітивний дисонанс, то в поемі є ще Хтось. Хтось, хто говорить про те, що Україна й Росія – «це одно», про три братні народи, що «зрослися трьома стволами» тощо. Так, – це данина часові, обставинам і прийнятим В. Сосюрою рішенням. Але хто це говорить? Розповідач? Ні. Бо він протягом усього тексту говорить від першої особи (Я, Мене). Цей же, назовемо його Х, говорить від третьої особи (Вони) або використовує множину (Ми). Цей Х є виразником радянської пропаганди, і він, по суті, є тим алібі В. Сосюри, яке засвідчує

дистанціювання – свідоме / несвідоме від зазначеної пропагандистської установки. Як бачимо, поема складна, це той випадок, коли, на нашу думку, застосовувати скрупульозний внутрішньотекстовий семантичний аналіз не просто бажано, а обов'язково, що, звісно важко зробити в межах однієї статті. Ця тема ще чекає своїх терпеливих і наполегливих дослідників.

Підсумовуючи сказане, нагадаємо, що поему "Мазепа" В. Сосюра вважаємо складною 3-D загадкою, до розгадки якої слід залучати не лише літературознавців, а й істориків та психологів. Припущення того, що В. Сосюра провів паралелі між подіями часів Мазепи й періодом визвольних змагань 20-их років ХХ ст. є першим кроком у вирішенні окресленої проблеми.

Література:

1. Багрій М. *Ліро-епіка Володимира Сосюра 1920 – 1940-х років: ідеологія, історіософія, стильові пошуки: дис. ... кандидата. філол. наук: 10.01.01/ Багрій Марія Григорівна.* – Сімферополь, 2013. – 198 с.
2. Гришко В. *Серце другого Володьки і заборонена любов / Василь Гришко // Сосюра В. "Засуджене й заборонене".* – Нью-Йорк, 1952. – С. 7 – 39.
3. Журавльов Д. *Мазепа: людина, політик, легенда / Денис Журавльов.* – Харків: Фоліо, 2008 – 382 с.
4. Кислюк К. В. *Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції [Текст]: моногр. / К. В. Кислюк.* — Х.: ХДАК, 2008. — 288 с.
5. Моренець В. *Володимир Сосюра: нарис життя і творчості / Володимир Моренець.* – К.: Дніпро, 1990. – 262 с.
6. Сосюра В. М. *Вибрані твори: У 2 т. / Володимир Сосюра.* – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 2. – 549 с.

References:

1. Bahriy M. *Liro-epika Volodymyra Sosyury 1920 – 1940-kh rokiv: ideolohiya, istoriosofiya, styl'ovi poshuky: dys. ... kandydata. filol. nauk: 10.01.01/ Bahriy Mariya Hryhorivna.* – Simferopol', 2013. – 198 s.
2. Hryshko V. *Sertse druhoho Volod'ky i zaboronena lyubov / Vasyl' Hryshko // Sosyura V. "Zasudzhene y zaboronene".* – N'yu-York, 1952. – S. 7 – 39.
3. Zhuravl'ov D. *Mazepa: lyudyna, polityk, lehenda / Denys Zhuravl'ov.* – Kharkiv: Folio, 2008 – 382 s.
4. Kyslyuk K. V. *Istoriiosofiya v ukrayins'kiy kul'turi: vid kontseptu do kontseptsiyi [Tekst]: monohr. / K. V. Kyslyuk.* — Kh.: KhDAK, 2008. — 288 s.
5. Morenets' V. *Volodymyr Sosyura: narys zhyttya i tvorchosti / Volodymyr Morenets'.* – K.: Dnipro, 1990. – 262 s.
6. Sosyura V. M. *Vybrani tvory: U 2 t. / Volodymyr Sosyura.* – K.: Naukova dumka, 2000. – T. 2. – 549 s.